

Zenon Stachowiak, Bartosz Stachowiak

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Nauk Historycznych i Społecznych

Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego

Culture of economic safety

Streszczenie

Artykuł *Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego* podejmuje rozważania dotyczące jednej z stron problemu kultury bezpieczeństwa. Postrzegać je trzeba jako kolejną próbę wzbogacenia wiedzy o kulturze bezpieczeństwa ekonomicznego. Podjęcie tej problematyki wynika z braku pełniejszego uświadomienia sobie miejsca i roli kultury bezpieczeństwa ekonomicznego w architekturze ogólnej kultury bezpieczeństwa. Uwaga podjętych i przeprowadzonych rozważań została skoncentrowana na: po pierwsze – zidentyfikowaniu przesłanek identyfikacji kultury bezpieczeństwa; po drugie – zaproponowaniu instytucjonalnego spojrzenia na kulturę bezpieczeństwa ekonomicznego; oraz po trzecie – zarysowaniu dylematów realizacji kultury bezpieczeństwa ekonomicznego.

Słowa kluczowe: kultura bezpieczeństwa, kultura bezpieczeństwa ekonomicznego, dylematy funkcjonowania kultury bezpieczeństwa ekonomicznego

Abstract

The article „*Culture of economic safety*” is about the problem of safety culture. It should be seen as another attempt to enrich the knowledge of the culture of economic security. Undertaking of this prob-

lem stems from the lack of a fuller awareness of the place and the role of culture in economic security architecture. Conducted discussions were focused on: identifying the reasons for identification of safety culture; proposing an institutional perspective on culture of economic security and outlining dilemmas of implementation of economic security culture.

Keywords: culture of safety, culture of economic security, dilemmas about functioning of culture of economic security.

Wstęp

Problem kultury bezpieczeństwa ekonomicznego w literaturze społeczno-ekonomicznej traktowany jest przyczynkowo. Oznacza to, że każda nowa publikacja na ten temat jest dodaniem kolejnej cegiełki wiedzy o niej. Taka sytuacja jest wynikiem braku pełniejszego uświadomienia sobie miejsca i roli kultury bezpieczeństwa ekonomicznego w architekturze ogólnej kultury bezpieczeństwa. Dążąc do pełniejszego przybliżenia istoty i charakteru kultury bezpieczeństwa ekonomicznego uwaga podjętych i przeprowadzonych rozważań zostanie skoncentrowana na: po pierwsze, zidentyfikowaniu przesłanek identyfikacji kultury bezpieczeństwa; po drugie, zaproponowaniu instytucjonalnego spojrzenia na kulturę bezpieczeństwa ekonomicznego; oraz po trzecie – zarysowanie dylematów realizacji kultury bezpieczeństwa ekonomicznego.

1. Przesłanki identyfikacji kultury bezpieczeństwa

Pojęcie kultury bezpieczeństwa jest symbiozą dwóch innych terminów: kultura i bezpieczeństwo. Każdy z nich odnosi się do innej sfery zachowani człowieka (grupy społecznej, społeczeństwa), czy też zhierarchizowanej organizacji. Łącznie zaś ujmując – chodzi o kulturę podejmowania decyzji kształtowania bezpieczeństwa. Pojęcie to oznacza wprowadzenie elementu kulturowego w działania państwa na rzecz zapewnienia szeroko rozumianego bezpieczeństwa państwa. Koncepcja kultury bezpieczeństwa wydaje się być tą która pozwala wyjaśnić wszystkie aspekty – w tym ekonomiczne – kształtowania bezpieczeństwa państwa, znajdujące odzwierciedlenie w polityce bezpieczeństwa państwa i strategii jej realizacji.

Punktem wyjściowym do podjętych rozważań należy przybliżenie pojęcia kultury oraz bezpieczeństwa. Kultura – w ślad za jej encyklopedyczną definicją – to „całokształt materialnego i duchowego dobroku ludzkości, gromadzonym, utrwalanym i wzbogacanym w ciągu jej dziejów, przekazywanym z pokolenia na pokolenie”¹. Natomiast bezpieczeństwo postrzegać trzeba z jednej strony jako stan niezagrożenia, spokoju, pewności²; „stan i poczucie pewności, wolność od zagrożeń”³; „wolność od zagrożeń, strachu lub ataku”⁴; z drugiej strony zaś jako proces, w którym „stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom stosownie do naturalnych zmian uwarunkowań bezpieczeństwa”⁵. W literaturze przedmiotu, jak i w praktyce, spotyka się utożsamianie pojęcia bezpieczeństwa jednocześnie jako stanu i jako procesu⁶. Rzeczywistość społeczno-ekonomiczna i polityczna nakazuje dostrzegać bezpieczeństwo jako nadrzędną potrzebę człowieka (grup społecznych) – rozumianą jako „brak czegoś co jest niezbędne do zachowania życia, rozwoju, utrzymania roli społecznej”⁷ – a w konsekwencji jako priorytetowy cel egzystencjalny⁸.

Odwołując się do postrzegania istoty kultury bezpieczeństwa przez pryzmat definicji tego pojęcia prezentowanego w literaturze przedmiotu, zauważyć trzeba wspólne jak i odmienne elementy w nich zawarte. Wiele istotnych wątków wnosi podejście J. Czaji, J. Piwowarskiego oraz M. Cieślarczyka. Definicja J. Czaji podkreśla rozumienie kultury bezpieczeństwa jako „sposoby rozumienia i postrzegania zagrożeń i bezpieczeństwa przez jednostki, grupy i całe społeczeństwa oraz sposób odczuwania bezpieczeństwa i jego zapewnienia. Obejmuje kulturę duchową bezpieczeństwa (wiedzę, doświadczenie, wartości, pomysły, nastawienie), kulturę organizacyjną instytucji służących zapewnieniu bezpieczeństwa oraz kulturę materialną bezpieczeństwa (technika,

---

¹ *Encyklopedia*, PWN, Warszawa 2000, s. 521.

² *Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1978, s. 147.

³ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 15.

⁴ Z. Stefanowicz, *Anatomia polityki międzynarodowej*, Toruń 1999, s. 187.

⁵ J. Stańczyk, *Współczesne...*, dz. cyt., s. 18.

⁶ Z. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984, s. 18.

⁷ *Encyklopedia naukowa PWN*, PWN, Warszawa 1985, s. 712.

⁸ Por. J. Stańczyk, *Współczesne...*, dz. cyt., s. 18.

sprzęt, technologia, infrastruktura)”⁹. Podejmuje on także problem bezpieczeństwa kulturowego¹⁰. Zbliżone w swej istocie jest podejście J. Piwowarskiego, który pojęcie kultury bezpieczeństwa definiuje jako „ogół materialnych i pozamaterialnych elementów utrwalonego dorobku człowieka, służących kultywowaniu, odzyskaniu i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonych podmiotów. Można rozpatrywać ją w wymiarze mentalnym (duchowym), racjonalnym i fizycznym (materialnym)”¹¹.

Interesujące z punktu widzenia podjętych rozważań jest spojrzenie na kwestię kultury bezpieczeństwa przez M. Cieślarczyka. Badacz definiuje ją jako „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim [...] oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania) podmiotów (osób, grup społecznych, instytucji i organizacji, społeczności i społeczeństw), w różny sposób przez te podmioty „wyuczonych” i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych [...], a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności [...], służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiąganiu przez nie najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia”¹². Pozwala ona dostrzec lokowanie kultury bezpieczeństwa w trzech wymiarach: pierwszym – podstawowe normy, wartości i reguły wyznawane przez konkretny podmiot w kontekście problemów bezpieczeństwa; drugim – sposób pojmowania przez ten podmiot zagrożeń, a także szans zarówno w jego bezpośrednim, jak i dalszym otoczeniu w kontekście szeroko pojmowanego bezpieczeństwa; oraz trzeciego – jego kwalifikacje, kompetencje, postawy, zachowania i działania w stosunku do innych pod-

---

⁹ J. Czaja, *Kultura bezpieczeństwa narodowego*, „Problemy bezpieczeństwa” 2007 nr 1, s. 11.

¹⁰ Por. J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach współczesnego świata*, [w:] *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje*, red. nauk. J. Pawłowski, AON, Warszawa 2015, s. 217-222.

¹¹ J. Piwowarski, *Trzy składowe kultury bezpieczeństwa*, „Kultura bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2012, nr 5, s. 4.

¹² M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, UPH, Siedlce 2006, s. 11.

miotów w jego bezpośrednim, jak i dalszym otoczeniu, które nabył w procesie socjalizacji (zwłaszcza w procesie wychowania i formalnej edukacji).

Zakres oddziaływania kultury bezpieczeństwa może być odnośzony do wszystkich poziomów kształtowania bezpieczeństwa narodowego: gospodarstwa domowego, przedsiębiorstwa, samorządu, społeczeństwa a także państwa.

Odnosząc zakres podmiotowy rozważań tylko do poziomu państwa, trzeba podkreślić, iż kultura bezpieczeństwa determinować będzie powoływanie właściwych organów ustalania i planowania zadań w zakresie bezpieczeństwa (przyjęcie stosownych aktów normatywnych, strategii, regulaminów komórek wewnętrznych, itp.) oraz wyposażenie podmiotów odpowiedzialnych za realizację stawianych zadań w odpowiednie kompetencje oraz sposoby realizacji ustalonych zadań.

Kultura bezpieczeństwa ma także swój wymiar przedmiotowy. Z tego punktu widzenia wskazuje się na kulturę bezpieczeństwa: politycznego, ekonomicznego, publicznego, ekologicznego, zdrowotnego, militarnego i inne¹³.

Państwo przy tym należy postrzegać jako organizatora działań społeczno-gospodarczych, w dalszej kolejności zaś organizację i instytucje generujące modele bezpieczeństwa oraz podejmujące próby ich wdrożenia w konkretnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Były nimi z jednej strony zagraniczne i krajowe instytucje naukowo-badawcze; z drugiej strony zaś instytucje rządowe uwzględniające rozwiązania modelowe w polityce bezpieczeństwa – w tym ekonomicznego i realizowanych strategiach rozwojowych.

Wyrazem osiągnięcia pożądanej kultury bezpieczeństwa na poziomie państwa będzie przede wszystkim respektowanie przepisów prawnych, identyfikacja państwa z interesem społeczeństwa, władz samorządowych i państwowych, a także reagowanie na naruszenia prawa i porządku. Poziom kultury bezpieczeństwa zależy od efektów edukacji społeczeństwa na rzecz bezpieczeństwa oraz jej utrwalanie. Pomocne w tym zakresie jest uruchamianie programów prewencyjnych i różnego rodzaju szkoleń. Kultura bezpieczeństwa w każdym z swych wymiarów powinna ona przyczynić się do realizacji ustawowych zadań zaspakajających potrzeby ludzkie.

---

¹³ Tamże, s. 139-195.

2. Propozycja instytucjonalnego postrzegania kultury bezpieczeństwa ekonomicznego

Rozpoznanie istoty kultury bezpieczeństwa ekonomicznego wymaga uwzględnienia w tej procedurze odpowiedzi na szereg pytań dotyczących bezpieczeństwa ekonomicznego, takich jak: jaka jest jego istota? jakie uwarunkowania stanowią o bezpieczeństwie ekonomicznym? za pomocą jakich wyznaczników można opisać poziom i stan bezpieczeństwa ekonomicznego?; z jakimi rodzajami bezpieczeństwa ekonomicznego mamy do czynienia w rzeczywistości społeczno-gospodarczej? jakie są jego relacje do podstawowych wyznaczników bezpieczeństwa państwa oraz stanów jego kształtowania? jaka teoria ekonomiczna jest najbardziej odpowiednia dla zaproponowania pożądanych jego mechanizmów we współczesnym świecie? czy też – jaka formuła bezpieczeństwa ekonomicznego odpowiada wyzwaniom współczesnego świata?

2.1. Identyfikacja pojęcia bezpieczeństwo ekonomiczne i jego charakterystyka

Nie wdając się w przywoływanie istniejących definicji bezpieczeństwa ekonomicznego, trafnym podejściem wydaje się oparcie dalszych rozważań na następującej definicji: „Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, to taki stan rozwoju krajowego systemu gospodarczego, który zapewnia wysoką sprawność jego funkcjonowania – poprzez należyte wykorzystanie wewnętrznych czynników rozwoju – oraz zdolność do skutecznego przeciwstawienia się zewnętrznym naciskom, mogącym doprowadzić do zaburzeń rozwojowych”¹⁴.

Problem bezpieczeństwa ekonomicznego, wobec ujawniających się wyzwań cywilizacyjnych i postępujących procesów globalizacji i regionalizacji, jest nie tylko postrzegany, ale również podejmowane są próby jego rozwiązywania. Kategoria bezpieczeństwa ekonomicznego państwa zawiera w sobie dwoistość treści jego rozumienia¹⁵, „jako po-

---

¹⁴ Z. Stachowiak, *Teoria i praktyka bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012, s. 33.

¹⁵ Por. S. Kurek, *Dziś i jutro bezpieczeństwa ekonomicznego Polski*; [w:] *Gospodarka obronna Polski w końcu lat dziewięćdziesiątych*, red. J. Płaczek, AON, Warszawa 2001, s. 167.

trzeba” albo „jako specyficznego dobra”. Traktowanie bezpieczeństwa ekonomicznego jako potrzeby określa konieczność postrzegania tego pojęcia także jako stanu niepokoju wywołanego niemożliwością jej zaspokojenia. Do zaspokajania potrzeb całego systemu państwowego służą natomiast specyficzne dobra noszące nazwę „dóbr publicznych”. Są to materialne korzyści, za które pojedynczy ludzie lub grupy nie muszą uprzednio zapłacić, by je konsumować. Obie te perspektywy nakładają się na siebie. Rozpatrywać je przy tym trzeba na dwóch zasadniczych, nakładających się warstwach¹⁶: ogólnoekonomicznej (społeczno-ekonomicznej) i ekonomiczno-obronnej (lub węższej: obronno-ekonomicznej). Bezpieczeństwo ekonomiczne postrzegane jest także w różnych wymiarach, bo od globalnego, przez regionalne, narodowe (państwowe) po przedsiębiorstwo i gospodarstwo domowe.

Koncentrując uwagę tylko na problemie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, zauważyć trzeba, iż tak jak ogólne bezpieczeństwa państwa, jest ono bardzo rozciągliwe i w swej istocie wieloznaczne. Syntezując różne punkty widzenia¹⁷ bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, można dostrzec, że jest ono ściśle związane: po pierwsze – z przyszłością, co do której nie ma nigdy pewności; po drugie – ze specyfiką wyznaczoną takimi czynnikami, jak: obszar danego państwa, siła ekonomiczna, poziom rozwoju naukowo-technicznego, stopień specjalizacji gospodarczej, charakter, kierunki i stopień międzynarodowych powiązań ekonomicznych itp. Oznacza to także, że wszelkie rozważania o bezpieczeństwie ekonomicznym mają charakter uniwersalny w sformułowaniach ogólnych, zaś charakter jednostkowy przy konkretnych rozwiązaniach. Wspólne są bowiem podstawy poszczególnych subelementów bezpieczeństwa ekonomicznego, jak np. surowcowego, energetycznego czy też żywnościowego, ale o ich istocie w sposób zasadniczy decydują cechy charakterystyczne tych obszarów, których dotyczą.

Bardziej zaś szczegółowe sposoby postrzegania bezpieczeństwa ekonomicznego¹⁸ podkreślają, że jest to:

- wypadkowa czynników rozwoju gospodarczego i barier go ograniczających;

---

¹⁶ Por. tamże, s. 189-200.

¹⁷ Por. Z. Kołodziejak, *Problemy bezpieczeństwa ekonomicznego w warunkach wojny gospodarczej*, [w:] *Wojna gospodarcza*, WAP, Warszawa 1986, s. 46, 59.

¹⁸ Por. Z. Stachowiak, *Teoria...*, dz. cyt., s. 45-46.

- stan gospodarki i jej struktury oraz stosunków gospodarczych i powiązań gospodarczych, umożliwiających skuteczne przeciwstawianie się negatywnym oddziaływaniom zewnętrznym, które mogą osłabić rozwój gospodarczy, stabilność systemu społeczno-politycznego i zdolność obronną;
- ogólny stan zależności ekonomicznej, określającej stopień efektywności zewnętrznej ingerencji ekonomicznej w wewnętrzny rozwój gospodarczy;
- wyraz stopnia podatności danego państwa na przeniesienie przez płaszczyznę gospodarczą – głównie przez transmisję kanałami i mechanizmami zależności ekonomicznych – działań o charakterze politycznym skierowanych na osłabienie bezpieczeństwa państwa;
- bilans potrzeb rozwojowych i możliwości ich zaspokajania.

Każde z przywołanych określeń bezpieczeństwa ekonomicznego ściśle związane jest ze wzrostem i rozwojem gospodarczym oraz polityką wzrostu (rozwoju) gospodarczego (a szerzej społeczno-gospodarczego). Jej zmianę widzieć trzeba zarówno przez pryzmat wiedzy i kultury, jak i czasu i cierpliwości¹⁹.

2.2. Poszukiwanie współczesnego postrzegania bezpieczeństwa ekonomicznego

Jedną z dróg nowego podejścia do problemu bezpieczeństwa ekonomicznego – a także kultury bezpieczeństwa ekonomicznego – może stać się wykorzystanie dorobku nowej ekonomii instytucjonalnej. Jej idea zrodziła się jako propozycja nowego – równoległe do starego – nurtu ekonomii instytucjonalnej²⁰. Orientacja na myśl instytucjonalną wynika z jej charakteru, z jednej strony nastawionej krytycznie wobec nurtów uznanych za ortodoksyjne, z drugiej strony zaś oferującej wciąż nowe koncepcje i postulaty pod adresem polityki gospodarczej. Wyrosła ona na podglebiu kryzysu paradygmatu racjonalności i humanizmu, przyczyniającego się do tego, iż ekonomia nie jest w stanie wyjść ze sfery idei i przejść do rzeczywistości. Sytuacja ta potęguje jednocześnie nara-

---

¹⁹ Por. G. Kołodko, *Znaczenie instytucji i polityki dla szybkiego rozwoju gospodarczego*, [w:] *Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce rynkowej*, red. nauk. A. Noga, PTE, Warszawa 2004, s. 36.

²⁰ Por. W. Stankiewicz, *Ekonomika instytucjonalna, Zarys wykładu*, Wydawnictwo PWSzBiA, Warszawa 2007, s. 31-52.

stające nierówności społeczne i ekonomiczne prowadzące także do kryzysu bezpieczeństwa. Motywuje ona jednak do zmian, a w ślad za tym do poszukiwania nowych paradygmatów, takich które lepiej rozwiązywałyby problemy współczesnego świata²¹.

Punktem wyjścia w poszukiwaniu nowego paradygmatu bezpieczeństwa musi być identyfikacja i uwzględnienie jego elementów strukturalnych, to jest podmiotu bezpieczeństwa, przedmiotu bezpieczeństwa oraz środowiska, w którym bezpieczeństwo jest zapewniane lub realizowane, które to wzajemnie się na siebie nakładają i przenikają. Pozwala to odnieść strukturę bezpieczeństwa do trzech domen: pierwszej – człowieka wraz z otaczającym go światem, jego działań przekształcających przyrodę, jego wytworów oraz ich wzajemnym przenikaniem; drugiej – otoczenia (społecznego i przyrodniczego), w którym człowiek przebywa; trzeciej – świata idei, dzięki którym człowiek rozpoznaje się w otaczającej rzeczywistości. Dopiero na tle przenikających się domen człowiek (społeczeństwo) jako podmiot bezpieczeństwa, w oparciu o poznanie, swoją wiedzę i doświadczenie, identyfikuje w nim swoje miejsce, tworząc jednocześnie podstawy paradygmatu bezpieczeństwa w warstwach: aksjologicznej, epistemologicznej i ontologicznej. Oznacza to, że paradygmat bezpieczeństwa powinien wyróżniać zarówno podmiot, jak i przedmiot czy też środowisko bezpieczeństwa zarówno jako stan, jak i jako dynamiczny proces na poziomie państwa, jak i stosunków międzynarodowych oraz w ujęciu pozytywnym, jak i negatywnym.

Nowy paradygmat powinien sprzyjać pozytywnemu stosunkowi człowieka do bezpieczeństwa wyrażającemu się w przejściu przez niego, a szerzej przez społeczeństwo i jego instytucje, części odpowiedzialności za jego kształtowanie. Oznacza to, że myśl nowego paradygmatu wyrasta z podważenia tradycyjnego (oświeceniowego) pojmowania spraw bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa ekonomicznego, którego pojmowanie zakorzenione jest w racjonalnym podejściu nowożytnym, zgodnie z którym „realność” można zawsze poznać naukowo i stosownie zmieniać. Zgodnie z nim sytuacje kryzysowe i konfliktowe można zaplanować i nimi kierować. Można rozpoznać siły i środki, zaplanować działania. W ramach tych działań potęgowano siłę państw i podporządkowywano temu ludzi, co w praktyce prowadziło do ich zniewalania.

---

²¹ Por. W.M. Orłowski, *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*, OPEN, Warszawa 2007, s. 15-20.

Państwo w ramach tego paradygmatu apologizowało siłę jako środek osiągnięcia potęgi i postępu.

Zmiana paradygmatu to także zmiana postrzegania roli i znaczenia instytucji społecznych, politycznych, militarnych czy też religijnych. Nie do utrzymania jest styl myślenia i działania bazujący na racjonalności łączącej bezpieczeństwo z mechanizmami rozkazów i kontroli. Żadna bowiem tradycyjna forma rozumu nie może odpowiedzieć na pytanie dotyczące konieczności interwencji w razie sytuacji kryzysowej. W takim wypadku zawsze zaistnieje niebezpieczeństwo zagrożenia totalitaryzmem i hegemonią we wszystkich formach, z różnymi następstwami. W dzisiejszym pluralistycznym i zróżnicowanym świecie wymagane jest myślenie, które zdolne byłoby do formułowania i popularyzowania innych powodów gromadzenia i użycia środków mocy, aniżeli wyższe cele polityczne i moralne.

Tradycyjne, najbardziej, powszechne podejście dotyczące roli mocy w życiu społeczeństwa zakłada, że zadaniem państwa jest przede wszystkim realizacja interesów bezpieczeństwa instytucji i organizacji, zagrożonych wszędzie tam, gdzie nie ma ładu i porządku.

Autorytety dążące do zniesienia realizmu politycznego wychodzą z założenia, iż bezpieczeństwo nie jest zagrożone tam, gdzie doszło do zagrożenia państwa i narodu, ale odwrotnie – wszędzie tam, gdzie wewnątrz społeczeństwa, w stosunkach międzynarodowych (gdzie mieszkają różne narodowości rozgraniczone granicami) i wśród narodowych (to jest takich, gdzie mieszkają obok siebie w jednym państwie różne narodowości) nie obowiązuje moralność, lecz przemoc. Dlatego poprawa stanu rzeczy, zapewnienie bezpieczeństwa nie mogą być zagwarantowane tylko poprzez moc (państwa, koalicje państw), ale poprzez oparcie wewnętrznych i międzynarodowych stosunków na innych, w tym wypadku moralnych podstawach. Jeżeli kontakty indywidualnych osób i państw będą oparte o uniwersalne moralne zasady, to zaistnieje ład wewnętrzny, ład stosunków zewnętrznych, ogólne bezpieczeństwo ludzkości.

2.3. Przesłanki nowej ekonomii instytucjonalnej jako podłoże identyfikacji istoty kultury bezpieczeństwa ekonomicznego

Budowa paradygmatu nowej ekonomii instytucjonalnej²², który z kolei można potraktować jako podłoże do określenia istoty kultury bezpieczeństwa ekonomicznego, zaangażowała do tego dzieła czołowych neoinstytucjonalistów (C.E. Ayres, K. Polanyi, K.R. Popera, T.S. Kuhna, I. Lakatos, W.C. Neale'a, M.T. Toola). Wszyscy oni odwołują się do poglądów mistrza instytucjonalizmu T.B. Veblena²³. W pierwszej kolejności przywołano koncepcję systemu społeczno-ekonomicznego ujmowanego jako zbiór różnych instytucji: użytecznych, to jest tych, które związane są ze światem przemysłu (industry), określanym jako ta część układu, w którym klasa pracująca, pobudzana instynktem dobrej roboty, realizuje proces wytwórczy; oraz nieużytecznych, to jest tych, które związane są ze światem interesu (business), określanym jako ta część układu, w którym klasa próżniacza kieruje się motywem zysku, a celem jest konsumpcja ostentacyjna²⁴. Przy czym pod pojęciem kategorii „instytucji społecznych” rozumiano „dominujące sposoby myślenia uwzględniające poszczególne warunki społeczne, poszczególne funkcje jednostki i społeczności. ...nawyki myślowe czy sposoby ujmowania zjawisk, które kierują ludzkim życiem, pochodzą z przeszłości. Są wytworami przeszłości, dostosowanymi do ówczesnych warunków, dlatego nigdy nie są w całkowitej zgodzie z wymaganiami terażniejszości”²⁵. Między zaś instytucjami reprezentującymi różne światy wykształciły się stosunki oparte na prywatnej własności środków produkcji. Źródłem zaś przemian upatrywano w nieustannym doskonaleniu technologii.

Instytucjonalisci mieli przy tym świadomość – obok przesłanek, które zdecydowały o potrzebie wyartykułowania paradygmatu nowej ekonomii instytucjonalnej – także wymagań stawianych wobec niego, a mianowicie, że: nie jest on dany raz na zawsze – lecz powinien być

---

²² Por. W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1988, s. 492-496.

²³ Thorstein Veblen (1857-1929), amerykański ekonomista i socjolog. Twórca instytucjonalizmu. Autor pracy *Teoria klasy próżniaczej* (1899), która jest jego głównym dziełem.

²⁴ Por. W. Stankiewicz, *Historia...*, dz. cyt., s. 294.

²⁵ T. Veblen, *Teoria klasy próżniaczej*, PWN, Warszawa 1971, s. 171.

przyjęty na zasadzie konsensusu większości badaczy, może okresowo ulegać zasadniczym przemianom prowadzącym do głębokich zmian w nauce zwanych rewolucją naukową, powinien podważać sens absolutnej słuszności. Przyjmowali także, że powinna go przy tym charakteryzować: spójność logiczna i pojęciowa, względna prostota, to jest powinien on zawierać tylko te pojęcia i teorie, które są dla danej nauki rzeczywiście niezbędne oraz dawać możliwość tworzenia teorii szczegółowych zgodnych ze znanymi faktami.

Istotnym dla rozważań nad kulturą bezpieczeństwa ekonomicznego są poglądy C.E. Ayresa²⁶. Wzbogacił on obraz procesu rozwoju społeczno-ekonomicznego, w którym ekonomia funkcjonuje w otoczeniu „kultury”, którą postrzegał jako zorganizowany układ ludzkich zachowań, w którym występuje z jednej strony obszar instytucjonalny (nazywany również ceremonialnym), z drugiej strony zaś technologiczny. W ślad za tym, w jego przekonaniu, każdy system gospodarczy pozostaje pod ciągłą presją, z jednej strony sił różnych instytucji (legend, zwyczajów, hierarchii społecznej), z drugiej strony zaś bodźców generowanych przez technologię. Odwołując się do filozofii instrumentalnej, zajmującej się wykorzystaniem ograniczonych zasobów do osiągnięcia celów indywidualnych i grupowych, formułuje postulat przystosowania się tych przeciwstawnych sił. Obszarem tego procesu jest układ gospodarczy, który tworzą dwa powiązane ze sobą, ale będące w sprzeczności bloki: pierwszy to blok gospodarki cenowej, identyfikowanej jako kompleks historycznie ukształtowanych instytucji, przyjmujący za podstawę zachowania ceremonialne, której wartość wynika z władzy opartej na potędze pieniądza; drugi zaś to blok gospodarki przemysłowej, bazujący na technologii, nauce i proliferacji narzędzi pracy. Każdy z nich generuje inne wartości, pierwszy wartość cenową, drugi zaś wartość przemysłową. Ich zaś syntezą jest idea rozumnego społeczeństwa, którego wyznacznikami powinny być: obfitość dóbr, jakość życia, wolność, bezpieczeństwo i doskonałość.

Z kolei I. Lakatos proponuje koncepcje naukowych programów badawczych, pod pojęciem których rozumie małe zbiory mniej lub bardziej powiązanych ze sobą teorii. W ich strukturze wyróżnia „twardy rdzeń”, który tworzy zbiór fundamentalnych i warunkowo niepodważalnych założeń,

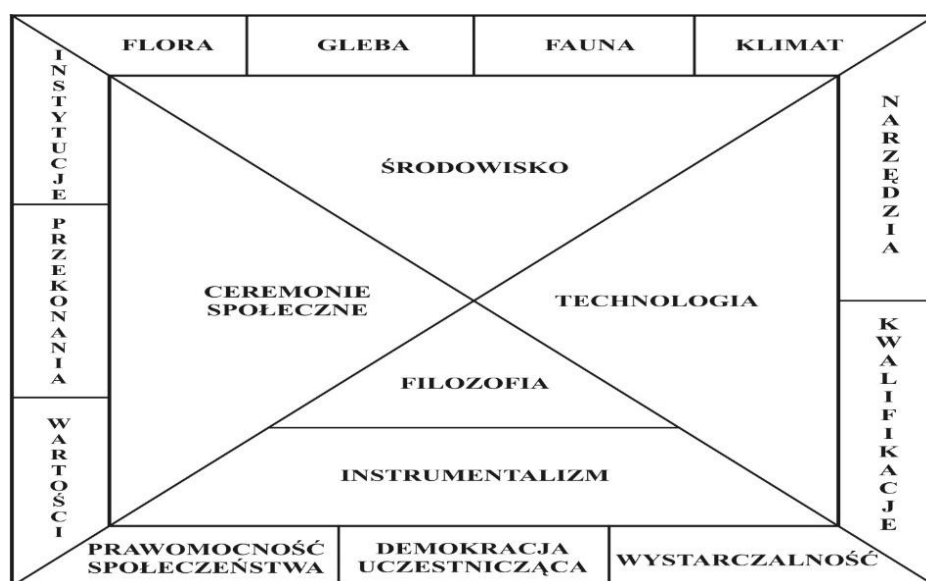
---

²⁶ Clarence Edwin Ayres (1891-1972) – Amerykanin, profesor ekonomii i filozofii, przedstawiciel najważniejszych ośrodków ekonomiki ewolucyjnej.

których treści ulegają powolnym zmianom oraz „pas ochronny”, który otacza „twardy rdzeń” i składa się z hipotez pomocniczych, modyfikowanych zgodnie z potrzebami obrony podstaw naukowego programu badawczego i którego treści muszą być częste.

Na podłożu wypadkowej przytoczonych poglądów możliwym staje się zaproponowanie idei paradygmatu nowej ekonomii neoinstytucjonalnej, którą z kolei można zastosować do wypracowania istoty kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Zasada się ona na zbiorze elementów stanowiących „jądro” paradygmatu oraz „pasów bezpieczeństwa” stanowiących jego otoczenie (rys. 1).

Rysunek 1. Idea paradygmatu nowej ekonomiki instytucjonalnej

Opracowanie na podstawie: W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1988, s. 495.

Jądro paradygmatu ekonomii instytucjonalnej stanowią cztery elementy strukturalne: „ceremonie społeczne” i „technologia (odpowiadające idei świata biznesu i świata przemysłu T.B. Veblena), „filozofii”

(nawiązujące do poglądów C.E. Ayresa, pragmatyzmu J. Deweya²⁷ i instrumentalizmu) oraz „środowiska” (bazującego na poglądach K. Polanyi’ego i jego antropologii ekonomicznej). Każdy z tych elementów ma własny „pas bezpieczeństwa”, będący jego otoczeniem i charakteryzujący jego zasadnicze wyznaczniki. „Ceremonie społeczne” opisane są wyznacznikami: instytucje, przekonania i wartości. Z kolei „technologie” opisane są wyznacznikami: narzędzia i kwalifikacje. Natomiast „środowisko” konkretyzują wyznaczniki: flora, gleba, fauna, klimat. „Filozofia” zaś została opisana wyznacznikami prawomocności społecznej (odwołującej się do kryteriów prawomocności społecznej W.C. Neale’a²⁸), demokracji uczestniczącej (bazującej na istocie demokracji uczestniczącej – autorstwa M.T. Toola²⁹) oraz wystarczalności (nawiązującej do wystarczalności K. Polanyi’ego).

Formuła przedstawionego paradygmatu ekonomii instytucjonalnej zakłada, że obserwator rzeczywistości, który zamierza ją badać, nie może być neutralny i nie będzie obiektywny, ponieważ jest zawsze przedstawicielem określonej kultury. Musi on przy tym uwzględniać dorobek wielu nauk, aby wypowiadać sądy wartościujące. Mając to na względzie, podejmuje się próby jego doskonalszego ujęcia – czyni tak F.G. Hayden³⁰, G.M. Hodgson³¹. Hayden lansuje koncepcję tablicy macierzy układu społecznego, złożoną ze strumieni i zasobów, niemających jednego denominatora, której to poszczególne komórki integrują relacje świadczeń darmowych, dystrybucji i wymiany³². Z kolei Hodgson wprowadza do paradygmatu ekonomii instytucjonalnej cztery kwestie: koncepcje wymiany rozumianej jako transfer praw własności, instytucje

---

²⁷ John Devey (1859-1952) – Amerykanin, zwolennik instrumentalizmu (odmiany pragmatyzmu). Wniósł jego idee do instytucjonalizmu.

²⁸ Walter Castle Neale (1925-2004) – autor twierdzeń o kryteriach prawomocności społecznej.

²⁹ Marc R. Tool (1921-) – twórca koncepcji demokracji uczestniczącej.

³⁰ F. Gregory Hayden – Amerykanin. Autor koncepcji tablicy macierzy układu społecznego, złożonej ze strumieni i zasobów, niemających jednolitego denominatora. Poszczególne komórki macierzy integrują relacje świadczeń darmowych, dystrybucji i wymiany. Traktował tablicę macierzy jako narzędzie pomocne analitykom i planistom.

³¹ Geoffrey M. Hodgson (1946-) – Anglik, wykładowca ekonomii na uczelniach brytyjskich, francuskich, austriackich, szwedzkich, amerykańskich i japońskich. Autor prac wielu prac traktujących o ewolucji ekonomii instytucjonalnej.

³² Por. W. Stankiewicz, *Historia...*, dz. cyt., s. 496.

ryнку postrzegane jako zbiór instytucji społecznych, w których wymienia się towary ze szczególną regularnością, przedsiębiorstwo jako twór zapewniający obniżenie kosztów alternatywnych, działający w warunkach niepewności i uprawiający rachunek gospodarczy, oczekiwania sprowadzających się do postulatu tworzenia instytucji sprzyjających kształtowaniu w przyszłości mieszanego układu społeczno-gospodarczego, w którym będą współistnieć tradycja, rynek i planowanie³³.

Przywołane rozważania w kwestii paradygmatu bezpieczeństwa, a w konsekwencji paradygmatu kultury bezpieczeństwa ekonomicznego, upoważniają do rozpatrzenia go przez pryzmat jego elementów strukturalnych, to jest jego podmiotu, przedmiotu oraz środowiska. Postrzeganie go przez pryzmat podmiotu oznacza, że musi być on odniesiony nie tylko do człowieka i społeczeństwa, ale również do wyspecjalizowanych instytucji (struktur) społecznych.

W odniesieniu do pojedynczego człowieka (jednostki) paradygmat bezpieczeństwa ekonomicznego musi postrzegać go przez pryzmat elementarnych potrzeb³⁴ i w konsekwencji sprowadza do zapewnienia bezpieczeństwa osobistego. Tym, co je ma zapewnić, są różnego rodzaju wyzwania, których podłożem jest ludzka cywilizacja na wszystkich etapach jej funkcjonowania, a które determinują działania człowieka.

Natomiast w odniesieniu do społeczeństwa (grup społecznych) identyfikuje się je jako bezpieczeństwo społeczne, którego celem jest zaspokojenie potrzeb istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, całości tożsamości, niezależności, ochrony poziomu i jakości życia w ramach określonych struktur społecznych. Uzewnętrznia ono zapewnienie i realizowanie fundamentalnej potrzeby człowieka (jako jednostki społeczeństwa) do stowarzyszania się, której zaspakajanie prowadzi do kreacji struktur społecznych oraz procesu socjalizowania się jednostki.

Uznając, że paradygmat bezpieczeństwa społecznego jest konstytuowany przez wyspecjalizowane struktury społeczne, których zadaniem jest zapewnienie, kreowanie i projektowanie przyszłych stanów bezpieczeństwa, rolę wiodącą w kształtowaniu bezpieczeństwa ekonomicznego należy oddać *państwu* jako formie organizacji społeczeństwa. Państwo, będąc podmiotem prawa międzynarodowego, charakteryzuje się: określonym terytorium (powierzchnia wraz z zasobami naturalnymi), ludnością, rządem

---

³³ Tamże.

³⁴ Por. A.H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa 1990.

oraz zdolnością do wchodzenia w reakcje z innymi państwami, które są podstawą paradygmatu bezpieczeństwa państwa. Państwo postrzegane przez pryzmat tych wyznaczników, poprzez wewnętrzną i zagraniczną politykę, ma zapewnić ciągłość w czasie i przestrzeni, niepodległość i suwerenność.

Paradygmat bezpieczeństwa ekonomicznego postrzegany ze strony podmiotowej – jako bezpieczeństwo osobiste i społeczne – wskazuje jednocześnie jego płaszczyzny, to jest człowieka (jednostkę ludzką), grupę społeczną, wspólnotę społeczną, naród, państwo, społeczeństwo międzynarodowe, cywilizację. Podkreślić w tym miejscu trzeba, iż każdy z wymienionych podmiotów posiada własną specyfikę, jest częścią innego oraz charakteryzuje się określoną tożsamością i tradycją kulturową. Są one przy tym zasadniczymi determinantami bezpieczeństwa jednostkowego, społecznego i międzynarodowego³⁵.

Z kolei instytucjonalny paradygmat bezpieczeństwa ekonomicznego postrzegany od strony przedmiotowej na poziomie państwa musi uwzględnić takie atrybuty, jak: położenie geograficzne, zasobność naturalną i materialną, wytwory kultury materialnej i niematerialnej jako źródła zaspokojenia potrzeb, postrzeganie idei bezpieczeństwa ekonomicznego.

Jeszcze inne atrybuty trzeba przypisać instytucjonalnemu bezpieczeństwu ekonomicznemu, postrzeganemu z punktu widzenia środowiska jego realizacji. Wskazać wśród nich należy przede wszystkim: interakcje na linii rządzący – rządzeni, władanie środkami materialnymi, wyłanianie ośrodków władzy politycznej i gospodarczej, relacje między grupami społecznymi, ochrona profilu produkcji, nadzór nad funkcjonowaniem i działalnością organów państwa.

Przywołana istota instytucjonalnego postrzegania bezpieczeństwa ekonomicznego pozwala na skonkretyzowanie pojęcia kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. O jej formule – w ślad za przedstawionymi wyznacznikami instytucjonalnego paradygmatu bezpieczeństwa ekonomicznego decyduje charakter założeń i działań ją konstytuujących. Uprawnioną będzie więc próba zdefiniowania definicji kultury bezpieczeństwa ekonomicznego jako „szczególne historycznie ukształtowane zachowania podmiotów gospodarczych w środowisku gospodarki naro-

---

³⁵ Por. S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Muza S.A., Warszawa 2001, s. 41-54.

dowej, utrwalone doświadczeniami przeszłości, oparte na systemie wiedzy, przekonań i uznawanych wartości, pozwalających na zapobieżenie potencjalnym i realnym zagrożeniom. Jest ona nie tylko sposobem ich postrzegania, ale przede wszystkim rozumienia i odczuwania. Jej jądro stanowią cztery sfery: pierwsza – środowiskowa (przyroda, klimat, społeczeństwo, gospodarka); druga – ceremonialna (instytucje rozumiane jako: dominujące normy, reguły, symbole, założenia, wartości, przekonania, wiedza, pomysły, umiejętności, doświadczenie); trzecia – instrumentalna (organizacja podmiotów gospodarczych, procesy zarządzania podmiotami, narzędzia polityki i strategii jej realizacji pozwalające na godzenie przeciwstawnych interesów podmiotów gospodarczych) oraz czwarta – techniczno-materialna (maszyny, urządzenia, infrastruktura, technika, technologia, kwalifikacje, przedsiębiorczość). Każdorazowo jest ona odzwierciedleniem na wyzwania cywilizacyjne świata na określonym historycznie etapie jego rozwoju...”. Jest to pojęcie interdyscyplinarne odwołujące się z jednej strony do wartości materialnych z drugiej zaś do wartości niematerialnych (edukacyjnych, zarządczych, etycznych i moralnych).

Zaproponowana definicja kultury bezpieczeństwa ekonomicznego pozwala jednocześnie na wskazanie jej architektury. W przywołanym rozumieniu główne jej elementy tworzą:

- system społeczno-gospodarczy – jako historycznie ukształtowany system społeczny gospodarki rynkowej pozostający pod ciągłym wpływem oddziaływania licznego zbioru czynników (sił) wewnętrznych i zewnętrznych;
- podmioty gospodarujące społeczeństwa (człowiek, gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, państwo), pozostające w określonych relacjach między nimi które to działają w warunkach pewności, ryzyka lub niepewności;
- wiedza o dyspozycyjnych zasobach gospodarczych państwa (bogactwo narodowe, majątek narodowy) oraz możliwościach ich wykorzystania dla budowy bezpieczeństwa ekonomicznego państwa;
- rynek postrzegany jako zbiór historycznie ukształtowanych instytucji społecznych dokonujący transferu praw własności;
- sposoby i nawyki myślenia, sposoby ujmowania zjawisk; dominujące normy, reguły, procedury i zasady gospodarczego postępowania sprzyjające harmonijnemu rozwojowi gospodarki uwzględniające warunki społeczne oraz funkcje podmiotów gospodarczych;

- instrumentarium polityki i strategii kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego ukierunkowanej na zapewnienie integracji wewnętrznych działań wszystkich podmiotów gospodarczych i pożądanego efektów procesów adaptacyjnych w oparciu o wyraźnie określone kryteria oceny;
- system edukacyjny pozwalający na poszerzanie nabytej w przeszłości wiedzy oraz doskonalenie wcześniej pozyskanych umiejętności.

Wskazane komponenty współtworzą architekturę kultury bezpieczeństwa ekonomicznego, która jawi się jako politycznie pożądanym ideał relacji między podmiotami gospodarującymi (człowiekiem, społeczeństwem, państwo) a środowiskiem gospodarki narodowej w oparciu o zasób norm prawnych, procedur i dyspozycyjnych zasobów, pozwalających zapobiegać potencjalnym i realnym zagrożeniom ekonomicznym lub też przezwyciężać ewentualne kryzysy ekonomiczne.

Patrząc na kulturę bezpieczeństwa ekonomicznego, warto zauważyć wiele płaszczyzn jej przejawiania się, a mianowicie: metodologiczną, ideologiczną, historyczną, polityczną, socjologiczno-psychologiczną, prawno-legislacyjną, administracyjno-biurokratyczną, etyczno-moralną, technologiczną oraz logistyczną. W praktyce wszystkie one wzajemnie nakładają się, a wektory ich sił tworzą warunki sprzyjające kształtowaniu pożądanego charakteru kultury bezpieczeństwa lub też przyczyniają się do tworzenia zagrożeń dla jego funkcjonowania. Każda z nich generuje inne uwarunkowania³⁶.

3. Dylematy funkcjonowania kultury bezpieczeństwa ekonomicznego

Funkcjonowanie kultury bezpieczeństwa ekonomicznego w rzeczywistości społeczno-gospodarczej uwidacznia wiele obszarów zagrożeń dla jej realizacji. Ich ograniczenie lub likwidacja napotyka na szereg dylematów, które wymagają rozpoznania i określenia pożądanego poziomu kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. W zbiorze tym wskazać trzeba przede wszystkim dylematy: metodologiczny, ideologiczny, historyczny, polityczny, socjologiczno-psychologiczny, prawno-legislacyjny, administracyjno-biurokratyczny, etyczno-moralny, technologiczny oraz

---

³⁶ Por. M. Leszczyński, *Wybrane aspekty bezpieczeństwa społecznego*, Stowarzyszenie „Nauka Edukacja Rozwój”, Ostrowiec Świętokrzyski-Kielce 2011, s. 9-40.

logistyczny. Wszystkie one zawierają w sobie elementy „dobra i zła”³⁷ i wiążą się każdorazowo z próbami znalezienia odpowiedzi na pytania formułowane w obszarze wskazanych kwestii.

Dylemat metodologiczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego wynika z faktu ograniczonych uogólnień istoty tego pojęcia. Wpływ na niego ma z jednej strony rozumienie pojęcia „kultury”, z drugiej strony fakt szermowania pojęciem „bezpieczeństwo ekonomiczne” i traktowaniem go jako klucz do wszystkiego, który jawi się w konsekwencji jako fikcja – zarówno naukowo-badawcza, jak i publicystyczna. W obszarze dylematu metodologicznego kultury bezpieczeństwa ekonomicznego lokuje się także kwestia metod jej badania, jego miar, a także możliwości przeprowadzania eksperymentów³⁸.

Znaczący wpływ na kulturę bezpieczeństwa ekonomicznego ma dylemat ideologiczny sprowadzający się do wyraźnego opowiedzenia się po stronie rynku lub państwa. Te zaś zależą od cech charakterystycznych obu tych instytucji. Podzielić należy pogląd większości czołowych ekonomistów opowiadających się za utrzymaniem obu tych instytucji w określonych proporcjach. Wiązać należy je z wolnością osobistą i gospodarczą oraz z tym, w jakim zakresie uwzględniają one koncepcje sprawiedliwości ekonomicznej. Pamiętać przy tym należy, iż w każdym systemie organizacji gospodarki jego uczestnicy będą uzyskiwać nierówne wyniki co do stopnia własnej samorealizacji. W ślad za tym należy się liczyć z rozdziwieniem pomiędzy rzeczywistością a konwencjonalną wiedzą oraz wpływem sektora prywatnego na sektor publiczny. Ponadto także z niebezpieczeństwem, które niosą ze sobą rosnące w siłę przedsiębiorstwa ponadnarodowe.

Ważną stroną kultury bezpieczeństwa ekonomicznego ujawnia dylemat historyczny jej kształtowania. Wynika on z doświadczeń historii gospodarczej świata, która dostarcza wielu argumentów za potrzebą postrzegania problematyki kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Dowodzi ona, że wymiernym poziomem bezpieczeństwa ekonomicznego stało się bogactwo państwa. Odnotowała ona także wiele przykładów ignorancji, a nawet świadomych działań na rzecz osłabienia potęgi ekonomicznej innego państwa. Wiąże się to z systemem myślenia o wła-

---

³⁷ Por. T. Sedláček, *Ekonomia dobra i zła. W poszukiwaniu istoty ekonomii od Galgimesza do Wall Street*, Wydawnictwo Studia EMKA, Warszawa 2012, s. 263-265.

³⁸ Por. *Ekonomia eksperymentalna*, red. M. Krawczyk, Wolteers Kluwer, Warszawa 2012, s. 17-32.

snym miejscu konkretnego państwa w środowisku międzynarodowym i relacjach jego z innymi państwami. Ten zaś bazuje na nawarstwionym w przeszłości systemie norm i praktyk wyznaczonych przez przyjętą i realizowaną strategię działania.

Doświadczenia z przeszłości wskazujące, iż rynek nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb społecznych i może prowadzić do rozwarstwienia społeczeństwa i zaniku solidarności społecznej – ukierunkowały działania tych krajów na funkcje społeczne i opiekuńcze, to jest na realizację idei bezpieczeństwa ekonomicznego przez państwo opiekuńcze. Kosztowność walki z niedostatkiem, chorobami, ignorancją, nędzą i bezrobociem okazało się bardzo kosztowne. Stąd też idee państwa dobrobytu oraz dbałości o gospodarkę państwa zaczęły chronić za pośrednictwem różnorodnych instrumentów protekcyjnych. Nieodżegnanie się jednak od liberalizacji gospodarki utrzymało pierwiastki wielostronnej strategii bezpieczeństwa ekonomicznego. Jej utrzymaniu sprzyjają postępujące procesy globalizacji we wszystkich obszarach bytu społecznego. Oznacza to konieczność dostrzegania tych problemów

w obszarze kultury bezpieczeństwa ekonomicznego.

Współcześnie, poczynając od końca lat 70., wśród powszechnie formułowanych różnych postulatów dotyczących bezpieczeństwa narodowego i państwowego, mamy do czynienia z odnośniami do podłoża ekonomicznego. Oznacza to ciągłą aktualność problematyki kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Jej podejmowanie wobec oczekiwań, jakie mają przynieść, uznać można z jednej strony za przejaw odzewu na wyzwanie narodowe, mającego na uwadze kwestie podporządkowania się wyznacznikom suwerenności i interesu narodowo-państwowego, a w konsekwencji polskiej racji stanu³⁹, z drugiej jednocześnie jako odzew na globalne problemy współczesnego świata.

Uogólniając doświadczenia historii gospodarczej Polski, Europy, a także świata zauważyć trzeba, że niektóre typy ustrojów sprzyjają rozwojowi bogactwa, a inne degradacji gospodarczej i nieładowi gospodarczemu. Zasadnym w tej sytuacji dylematem będzie kształt ustroju gospodarczego, w warunkach postępu cywilizacyjnego, symptomów nieła-

---

³⁹ Por. I. Michałków, *Globalizacja a gospodarcze perspektywy rozwojowe Polski i świata*, [w:] *Gospodarka Polski wobec globalnych wyzwań rozwoju*, red. nauk. W. Kowalczewski, DIALOG, Warszawa 2000, s. 103-109.

du w światowym systemie gospodarczym, a także koniecznych procesów transformacji ustrojowej. Wybór ustroju jest więc decyzją o wiążących skutkach. Nietrafny wybór może prowadzić do zniweczenia dorobku potencjału materialnego całych pokoleń, rzutując na perspektywy rozwojowe danego kraju, tak w wymiarze ekonomicznym, jak i intelektualnym i kulturowym czy też ekologicznym. Niewłaściwe angażowanie zasobów może doprowadzić do zniweczenia szans rozwojowych społeczeństwa. Dlatego też dokonując wyboru modelu ustroju gospodarczego – a w konsekwencji również modelu bezpieczeństwa ekonomicznego, należy mieć świadomość przełożenia tego wyboru na jakość rządów i rządu⁴⁰.

Pokłosiem problemu historycznego kultury bezpieczeństwa ekonomicznego jest dylemat polityczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Wiąże się on z dążeniem do narzucenia przez państwo politycznie, ekonomicznie i militarnie wiodące innym państwom swego modelu wzorca postępowania. Państwo wiodące uznaje go za najlepszy, który nie tylko odróżnia go od reszty modeli społeczno-gospodarczych, ale w jego przekonaniu zapewnia dobrobyt społeczny. Sytuacja ta odzwierciedla staranie się jednego z państw o zapewnienie sobie bezpieczeństwa we własnym zakresie. Prowadzą one, niezależnie od motywów jego działania, do wzrostu poczucia zagrożenia u ich partnerów, ponieważ każde państwo interpretuje własne kroki jako obronne, a cudze jako potencjalnie zagrażające.

Ze zdwojoną siłą ujawniają się one na płaszczyźnie dróg wyboru transformacji systemowej, co dotyczyło krajów postsocjalistycznych, w tym Polski, które generalnie ukierunkowały ten proces na system gospodarki rynkowej, w dominującej części społecznej gospodarki rynkowej. Efektem orientacji na jeden ze wskazanych modeli powinny stać się przewartościowania założeń polityki społeczno-gospodarczej, uwzględniającej w coraz szerszym zakresie pojęcie bezpieczeństwa, a w ślad za tym zmianę ról instytucji mających wpływ na jego kształtowanie. Pojęcie bezpieczeństwa wiązać należy z ładem gospodarczym, porządkowaniem gospodarki i stworzeniem gospodarczego ustroju równowagi, ukierunkowanego na godzenie wzrostu gospodarczego z potrzebami spo-

---

⁴⁰ Por. E. Mączyńska, *Ład gospodarczy. Bariery i dylematy*, [w:] E. Mączyńska, Z. Sadowski, *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, PTE, Warszawa 2008, s. 151-168.

łecznymi i ekologicznymi oraz potrzebami i wymaganiami teraźniejszości a wyzwaniem przyszłości.

Dylemat polityczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego postrzegać trzeba przez pryzmat wyboru polityki gospodarczej, sprzyjającej realizacji idei bezpieczeństwa ekonomicznego oraz wyboru strategii jej realizacji. Procesy te są pochodną historycznie utrwalonych interesów narodowych określonych politycznych zachowań i działań. Są one uwarunkowane legitymizowaną polityką zagraniczną, w tym przede wszystkim zagraniczną polityką ekonomiczną. Identyfikując jej instrumentarium realizacji (metody i narzędzia), zauważalnym staje się fakt możliwości jej wyraźnego zróżnicowania. Dostrzegać trzeba w nich przejawy porządkowania swoich zachowań wobec innych z punktu widzenia tożsamości danego kraju, jak również naruszenia suwerenności ekonomicznej i generowania zagrożeń gospodarczych. Przekładają się one na kulturę bezpieczeństwa ekonomicznego w różnych formach, a mianowicie: zapobieżenia hegemonii ekonomicznej, asekuracji bezpieczeństwa ekonomicznego, kombinacji zapobieżenia hegemonii ekonomicznej z asekuracją bezpieczeństwa ekonomicznego, nierealnej asekuracji sojuszniczej, przedmiotowego traktowania przez inne kraje; oraz aliansów z mocarstwami gospodarczymi. W praktyce, w zależności od aktualnej konstelacji międzynarodowej, charakter kultury bezpieczeństwa ekonomicznego jest wypadkową każdej ze wskazanych form, które są ściśle ze sobą związane i wzajemnie się przenikają.

Wybór polityki gospodarczej – w tym zagranicznej polityki gospodarczej, rozumianej jako całokształt działań podejmowanych przez państwo – w obszarze gospodarki narodowej dla realizacji celów i zadań ogólnospołecznych, ma charakter nie tylko wyboru ekonomicznego, ale i również ideologicznego – bowiem ściśle wiąże się z ustrojem i sposobem gospodarowania. Również wybór strategii – przez którą należy rozumieć – realizację polityki gospodarczej ma podłoże polityczne. Jej istota dotyczy także strategii bezpieczeństwa ekonomicznego. Może mieć ona charakter strategii unilateralnej (jednostronnej) lub multilateralnej (wielostronnej)⁴¹.

Zauważyć trzeba, iż dylemat polityczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego w skrajnych sytuacjach zagrożeń bezpieczeństwa eko-

---

⁴¹ Por. R. Włoch, *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, red. nauk. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009, s. 101-106.

nomicznego może skłaniać się do jego ograniczenia lub zapobieżenia na wykorzystanie siły militarnej.

Kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju zależne jest również od ludzi realizujących ten proces. Oznacza to, że proces ten ujawnia jednocześnie dylemat socjologiczno-psychologiczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Wiąże się on z faktem, iż społeczeństwa poszczególnych krajów stają się społeczeństwami wielokulturowymi, co jest z jednej strony efektem nie tylko ewolucji człowieka w gospodarce – poczynając od człowieka ekonomicznego, przez społecznego po społeczno-ekonomicznego⁴², z drugiej strony zaś postępującymi procesami migracyjnymi związanymi z poszerzającym się polem globalizacji. Sytuacja ta rodzi pytanie, czy kształtowaniem i utrzymaniem bezpieczeństwa ekonomicznego państwa zainteresowani wszyscy członkowie społeczeństwa danego kraju czy tylko autochtoni? Udzielenie odpowiedzi na to pytanie wymaga przywołania istoty zjawiska „akulturacji”, to jest procesu adaptacji do nowego środowiska kulturowego i jego wpływu na wybór strategii zachowań obu grup społecznych. Mogą one mieć charakter: integracji (pielęgnowania własnej kultury i poszukiwaniem kontaktu z drugą kulturą), asymilacji (polegającej na pielęgnowaniu i poszukiwaniu kontaktu z drugą osobą czy grupą społeczną), separacji (pielęgnowania własnej kultury i nieposzukiwaniem kontaktu z drugą kulturą) lub marginalizacji (własna kultura nie jest pielęgnowana i nie szuka się kontaktu z inną kulturą)⁴³. Każda z tych strategii wpływa inaczej na interakcje między ludźmi, a w konsekwencji na obraz społeczeństwa i jego zachowań. Przywołując zaś dynamiczny model, możemy określić, jak proces akulturacji wpływa na konkretne efekty rzeczywistości społecznej.

Dylemat socjologiczno-psychologiczny dostrzegalny jest również przy próbach znalezienia odpowiedzi na pytanie, dokąd zmierza nie tylko Polska, ale również Europa, a w niej Unia Europejska. Formułowane w tym względzie odpowiedzi wymagają oprócz wiedzy także wyobraźni i odwagi moralnej. Wiedza o zmianach w przyszłości – horyzontu roku 2030 czy nawet 2050 ma jednak charakter dalece futurystyczny.

---

⁴² Por. W. Morawski, *Socjologia ekonomiczna*, PWN, Warszawa 2001, s. 23-46.

⁴³ Por. W.E. de Raad, *Dynamiczny model akulturacji*, [w:] *Modelowanie matematyczne i symulacje komputerowe w naukach społecznych*, red. nauk. K. Winikowska-Nowa, A. Nowak, A. Rychwalska, Wydawnictwo SWPS „Academica”, Warszawa 2007, s. 77.

Dylematem socjologiczno-psychologicznym, który ciąży nad wieloma z przytoczonych pytań o przyszłość, jest wielość procesów myślenia, bowiem w kategoriach: kształtowanie przyszłości, które jest możliwe, przewidywania przyszłości, które są prawdopodobne oraz pragnienia przyszłości, które jest pożądane. Uwidaczniają się w nich interakcje będące ważnym elementem myślenia futurologicznego w formule: tego, co jest możliwe, tego, co jest prawdopodobne, tego, co jest pożądane. Generują przy tym pewne alternatywy przyszłości, a mianowicie: rozwój albo stagnację; orientację strategiczną albo dryf populistyczny oraz geopolityczną siłę albo geopolityczną słabość⁴⁴.

Ważną stroną dylematu socjologiczno-psychologicznego jest aspekt psychologiczny ludzi kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne. Ujawnia się on w podejrzliwości, fobiach, uprzedzeniach i obsesjach narodowych prowadzących kwestie interesu narodowo-państwowego i suwerenności do anachronicznych postaw jednostek, jak i grup społecznych, kreujących wroga na zapas⁴⁵.

Postępujące procesy regionalizacji – w tym integracyjne – oraz globalizacji w odniesieniu do procesów kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego narzucają państwom narodowym dokonanie zmian konstytuujących nowy porządek prawny. Sytuacja ta rodzi konkretny dylemat legislacyjny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego, który skłania do pytania: jakie regulacje prawne trzeba przyjąć, by zapewnić warunki do realizacji bezpieczeństwa ekonomicznego państwa? Udzielając na nie odpowiedzi, należy zauważyć trzeba, iż dokonują się one na dwóch płaszczyznach: homogeniczności konstytucyjnych zasad ustroju państwa z systemem wartości reprezentowanych przez ugrupowanie integracyjne oraz określenia konstytucyjnego mechanizmu włączenia państwa do ugrupowania integracyjnego.

Złożoność kwestii prawno-legislacyjnych wynika z faktu, iż 28 krajów członkowskich reprezentuje odrębne tradycje prawne. Powodują one nieustanne naruszanie racji prawa krajowego (państwowego) z prawem unijnym. Sytuacja ta wymusiła narzucenie krajom członkowskim europejski porządek prawny, zakładający pierwszeństwo prawa unijnego nad krajowym przy poszanowaniu ich odrębności. W praktyce wyraża się to stosowaniem bezpośredniego skutku regulacji europejskich. Naka-

---

⁴⁴ Por. A. Kukliński, *Polonia Quo Vadis?*, „Forum Myśli Społecznej. Doświadczenia i Perspektywy. Biuletyn PTE” 2010, nr 6, s. 37.

⁴⁵ Tamże, s. 22-23.

zują one natychmiastowe stosowanie rozwiązań europejskich w systemach krajowych oraz narzucają obowiązek interpretacji prawa krajowego w myśl norm europejskich zarówno przed ich implementacją, jak i po niej. Zawierają nakaz respektowania tożsamości konstytucyjnej i tradycji prawnych państw członkowskich. Odnoszone jest ono nie tylko do państwa jako instytucji, ale również do jednostki.

Oznacza to, iż w interesie procesów bezpieczeństwa ekonomicznego całego ugrupowania, jak i poszczególnych krajów członkowskich, jest stworzenie wspólnej przestrzeni prawnej, która pozwoliłaby na pokonanie barier blokujących podstawowe wolności Unii Europejskiej, to jest swobodę przepływu towarów (dóbr i usług), ludzi i kapitału. W obszarze zainteresowań prawa unijnego znajdują się między innymi także kwestie rozwoju nowych technologii informacyjnych, współczesnych form kooperacji gospodarczej, marketingu handlowego czy też praw jednostki.

Istotnym w poszukiwaniu nowego spojrzenia na bezpieczeństwo ekonomiczne jest dylemat administracyjno-biurokratyczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Jego istota ściśle związana jest z wcześniej nakreślonymi dylematami, zwłaszcza politycznym i prawno-legislacyjnym. U jego podłoża leży przekonanie, iż o kształcie rozwiązań, to jest zarówno koncepcji bezpieczeństwa ekonomicznego, jak i polityce, i strategii jego realizacji decydują biurokratyczne organy państwa. Dylemat administracyjno-biurokratyczny wyraża się także w logice procesu decyzyjnego. Potrzeby społeczeństwa i gospodarki narodowej, będąc kształtowane jednocześnie przez uwarunkowania wewnętrzne, jak i zewnętrzne, rozwiązywane są przez państwowe biurokratyczne organizacje decyzyjne (rząd, parlament, organy administracji publicznej). Wobec zaś faktu, iż ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa ekonomicznego problemy, będąc odzwierciedleniem różnych grup interesów (związków zawodowych, organizacji korporacyjnych), angażują państwo (rząd) do ich rozwiązania na zasadzie przetargu (górnicy, lekarze, aptekarze, służby mundurowe). Sytuacja taka rodzi problem realizmu realizacji przyjętego rozwiązania.

Inną stroną dylematu administracyjno-biurokratycznego kultury bezpieczeństwa ekonomicznego jest fakt, iż to aparat biurokratyczny określa i dekretuje istotne dla społeczeństwa i państwa decyzje. Często są one pozbawione merytorycznych argumentów, a bazują na zasadzie woluntarystycznych postaw. Jako takie są one ze swej natury generatorem zagrożeń dla samej idei bezpieczeństwa ekonomicznego.

Patrząc z punktu widzenia ekonomii instytucjonalnej w odniesieniu do kultury bezpieczeństwa ekonomicznego, dostrzec trzeba również dylemat moralno-etyczny. W ujęciu mikro dotyczy on rozumienia bezpieczeństwa ekonomicznego w odczuciu jednostki względem innej jednostki czy też jej zbiorowości tworzącej społeczeństwo. Natomiast w ujęciu makro dotyczy bezpieczeństwa ekonomicznego państwa (narodu) względem innego państwa (państw), a także ugrupowania regionalnego względem innych ugrupowań, czy też danego regionu (kontynentu) względem innych regionów (kontynentów), a także państwa (narodu) względem całego świata (społeczności światowej).

Istotną stroną tego dylematu są wynaturzenia w gospodarce na podłożu moralności w biznesie. Zestawiając te dwie kategorie, zauważyć trzeba, że moralność to afirmacja godności osoby oraz faktyczna realizacja tej powinności (postawy, czyny), oceniane w perspektywie wartości (dobra lub zła), a biznes to wszelka działalność o charakterze gospodarczym oraz instytucjonalne ramy tej działalności (zwyczaje, reguły, procedury, organizacje, systemy itp)⁴⁶. Takim wynaturzeniem, a zarazem przywarą społeczną jest korupcja pod pojęciem której – dalece syntezując – należy rozumieć działania zmierzające do osiągnięcia własnych korzyści materialnych lub innych w zamian za przekazanie (proponowanie, obiecywanie, wręczanie) osobie decyzyjnej, z reguły publicznej, korzyści majątkowych (przyjmowanie). Jako taka wyraża ona negatywne zachowania jednostki lub grupy ludzi wobec szeroko rozumianego społeczeństwa. Jest ona zjawiskiem moralno-etycznym które ma swoje podłoże nie tylko historyczne, ale również kulturowe⁴⁷.

Istotą dylematu moralno-etycznego kultury bezpieczeństwa ekonomicznego jest kwestia egalitaryzmu społecznego, to jest sprawiedliwego podziału wytworzonego dobrobytu. Uzewnętrznia się on więc w pojmowaniu i realizacji idei sprawiedliwości społecznej i sprowadza do konieczności wyraźnego udzielenia odpowiedzi na zbiór istotnych pytań, takich jak: jakie kryteria podziału trzeba uznać za podstawowe? do jakich granic możliwe są odstępstwa od przyjętych kryteriów? czy chodzi o zapewnienie równego podziału, czy też wynikającego z wkładu gospodarczego?

---

⁴⁶ Por. A. Dylus, *Gospodarka w perspektywie etycznej i religijnej*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2016, s. 215-223.

⁴⁷ Por. A. Dylus, *Polityka w perspektywie etycznej i religijnej*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2016, s. 196-201.

W swej istocie dylemat moralno-etyczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego dotyczy solidarności społecznej – na wszystkich jej płaszczyznach, od indywidualnej po globalną – rozwiązania sprzeczności między egoizmem społecznym a egalitaryzmem społecznym.

Dylemat moralno-etyczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego to także konieczność dostrzegania wszystkich kwestii współtworzących bezpieczeństwo ekonomiczne w krótkim i długim okresie. Rodzi ona pytanie o skalę i zakres konsumpcji bieżącej oraz konsumpcji przyszłej. Czy uzasadnionym jest ograniczanie konsumpcji bieżącej i poszerzanie inwestycji, by w przyszłości zapewnić zrównoważony rozwój i osiągnąć wyższy poziom konsumpcji. Oznacza on także potrzebę dostrzegania kwestii pomocy przez jednych (jednostkę, państwo, ugrupowanie regionalne) innym (państwu, grupie państw). Jest to ważna potrzeba nie tylko w odniesieniu do pomocy humanitarnej, ale również do pomocy ekonomicznej wyrażającej się przede wszystkim udzielaniem pożyczki stabilizującej gospodarkę lub wzmacniającej jej podstawy prorozwojowe. Zasadnym pytaniem w tym momencie jest: czy moralnym i etycznym jest tylko „brać” czy trzeba także innym „dać”?

Pomijamy często, ale istotnym jest dylemat technologiczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Sprowadza się on do konstatacji: które z wynalazków mogą wpłynąć na poziom bezpieczeństwa ekonomicznego, kiedy i w jakiej skali mogą być wykorzystane, przyczyniając się do poprawy wzrostu gospodarczego oraz podniesienia dobrobytu społeczeństwa. Wynika on z faktu, iż we współczesnym świecie technologii zmieniają się tak szybko, iż trudno formułować prognozy dotyczące ich dalszego bytu. Wysokie tempo rozwoju technologicznego sprawia, że trudno przewidzieć jej przyszłość – jedne rozwiązania zostają zaakceptowane, inne zaś – również dobre – zostają odrzucone.

Do tych technologii, które mogą zrewolucjonizować życie społeczeństwa, wpływając jednocześnie na kształt bezpieczeństwa ekonomicznego, zaliczyć należy urządzenia: komunikacyjne (Internet, telefony komórkowe, nawigacje, systemy operacyjne, oprogramowanie), wizualizacji marzeń i działań, sztucznej inteligencji. Są one odzwierciedleniem synergii między nauką a techniką. Łączą one, jako konkretna użyteczna technologia, wiedzę, analizę metod pracy i wykorzystane w niej techniki.

Postrzegając technologię jako wiedzę o produkcji opartą na podstawach naukowych, podkreślić trzeba, iż jest ona pochodną nakładów na działalność badawczo-rozwojową. Oznacza to, iż zapewnienie gospo-

darczych podstaw bezpieczeństwa państwa wymaga orientacji na innowacje w sferze wysokich technologii, przede wszystkim z grupy technologii informatycznych, materiałowych, energetycznych i biotechnologii, a te wymagają poniesienia stosownych nakładów. Osiągnięcie większych nakładów na działalność naukowo-badawczą w naszym kraju należy zaliczyć do pierwszoplanowych wyzwań cywilizacyjnych, bez sprostania którym niemożliwe staje się w dłuższej perspektywie kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego. Dylemat technologiczny jest więc istotny z punktu widzenia kształtowania kultury bezpieczeństwa ekonomicznego państwa.

Zdecydowanego rozwiązania wymaga również dylemat logistyczny kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Odzwierciedla on szeroki zbiór problemów do rozwiązania, które w okresie dekonjunkury gospodarczej i kryzysów stanowią jednocześnie zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego. Mają one w dużej mierze charakter ekonomicznych. Ten charakter, a także rodowód logistyki z podłoża wojskowego, jak również wielowiekowa historia jej uprawiania, poczynając od starożytnych Greków i Rzymian, po władców Dalekiego Wschodu, potwierdza jej przydatność. Jej współczesny rozwój wskazuje na zdolność do sprostania wyzwaniom XXI wieku. Przydatne powinny okazać się również historyczne doświadczenia logistyki wojskowej.

Logistyka – pomijając jej wojskowy i operacyjny charakter – znajdując sobie prawo obywatelstwa w gospodarce rynkowej, przyczyniając się do sprawnych przepływów czasoprzestrzennych różnych dóbr i świadczenia usług wpływa pośrednio na procesy kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego. Jej rola i znaczenie wobec procesów globalizacji i regionalizacji nieustannie rośnie, napotykając jednocześnie na liczne obszary wyzwań, którym musi sprostać. Wiąże się to z faktem zapewnienia organizacyjno-funkcjonalnej jedności fizycznych przepływów dóbr materialnych i symbolicznych strumieni informacyjnych sterujących tymi przepływami. Zapewnić to fizycznie powinna infrastruktura logistyczna pełniąca rolę platformy integrującej wszelkie procesy logistyczne w oparciu o współczesną technologię i technikę⁴⁸.

Logistyka, obsługując wszystkie materialne formy, rodzaje i dziedziny działalności gospodarczej, odnosić musi się nie tylko do kry-

---

⁴⁸ Por. K. Ficoń, *Logistyka ekonomiczna. Procesy logistyczne*, BEL Studio Sp. z o.o., Warszawa 2008, s. 5.

teriów ekonomicznej efektywności, ale również do standardów logistycznych zarówno tych w skali mikro- na szczeblu podmiotów gospodarczych, w skali mezo- na szczeblu gałęzi i branż, w skali makro- na szczeblu regionów i krajów, jak również na szczeblu regionalnym i globalnym. Wszystkie one będąc rozwijane i integrowane na bazie wymiernych kryteriów ekonomicznych, mogą być postrzegane jako logistyka bezpieczeństwa ekonomicznego.

Problemy logistyczne, patrząc przez pryzmat kształtowania kultury bezpieczeństwa ekonomicznego, postrzegane i rozpatrywane muszą być na trzech płaszczyznach: funkcjonalnej – jako ogólny proces zarządzania, obejmujący planowanie, organizowanie, motywowanie i kontrolowanie; przedmiotowej – jako fizyczne przepływy materiałów, towarów i usług oraz informacji między dostawcami i odbiorcami oraz ocenowym – jako efektywny proces gospodarczy zorientowany na zaspokojenie potrzeb konsumenta. Na ich charakter wpływ mają liczne uwarunkowania organizacyjno-techniczne, takie jak: wysoka produktywność zaangażowanych zasobów, powstanie i umocnienie się rynku wymagającego konsumenta oraz masowa komputeryzacja wszystkich dziedzin życia społeczno-gospodarczego oraz ściśle związany z nim radykalny wzrost efektywności zarządzania procesami gospodarczymi⁴⁹.

Zakończenie

Przeprowadzone rozważania upoważniają do sformułowania szeregu wniosków.

Pierwszy. Problem kultury bezpieczeństwa ekonomicznego uznać należy za istotny z punktu widzenia ogólnego bezpieczeństwa państwa. Oznacza to potrzebę szerszego i głębszego postrzegania tej problematyki, czego wyrazem powinny stać się badania nad nią, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w literaturze społeczno-ekonomicznej. Dyktuje to miejsce i rolę kultury bezpieczeństwa ekonomicznego w architekturze ogólnej kultury bezpieczeństwa państwa. Rozpoznanie jej istoty i charakteru wymaga skoncentrowania rozważań przede wszystkim na: zidentyfikowaniu przesłanek identyfikacji kultury bezpieczeństwa, zaproponowaniu instytucjonalnego spojrzenia na kulturę bezpie-

---

⁴⁹ Tamże, s. 21-26.

czeństwa ekonomicznego oraz zarysowaniu dylematów realizacji kultury bezpieczeństwa ekonomicznego.

Drugi. Rozpoznanie istoty kultury bezpieczeństwa ekonomicznego wymaga uwzględnienia w tej procedurze oceny istoty bezpieczeństwa ekonomicznego. Problem ten wobec ujawniających się wyzwań cywilizacyjnych i postępujących procesów globalizacji i regionalizacji, jest nie tylko postrzegany, ale wymaga podejmowania prób jego rozwiązywania. Jest to zabieg dalece złożony, gdyż kategoria bezpieczeństwa ekonomicznego państwa zawiera w sobie dwoistość treści jego rozumienia, „jako potrzeba”, albo „jako specyficzne dobro”. Rozpatrywać je trzeba na dwóch zasadniczych, nakładających się warstwach: ogólno-ekonomicznej (społeczno-ekonomicznej) i ekonomiczno-obronnej (lub wężiej: obronno-ekonomicznej). Musi być ono postrzegane w różnych wymiarach, bo od globalnego, przez regionalne, narodowe (państwowe) po przedsiębiorstwo i gospodarstwo domowe.

Trzeci. Pożyteczną drogą skonkretyzowania problemu kultury bezpieczeństwa ekonomicznego może stać się wykorzystanie dorobku nowej ekonomii instytucjonalnej. Orientacja na niego wynika przede wszystkim z jej charakteru, z jednej strony nastawionej krytycznie wobec nurtów uznanych za ortodoksyjne, z drugiej strony zaś mającej zdolność do zaoferowania wciąż nowych koncepcji i postulatów pod adresem polityki gospodarczej. Wynika ono z przekonania o kryzysie paradygmatu racjonalności i humanizmu, powodującego, iż ekonomia nie jest w stanie wyjść ze sfery idei i przejść do rzeczywistości. Motywuje ona jednak do zmian, a w ślad za tym do poszukiwania nowych paradygmatów, takich, które lepiej rozwiązywałyby problemy współczesnego świata.

Czwarty. Uznając za podłoże do określenia istoty kultury bezpieczeństwa ekonomicznego dorobek czołowych instytucjonalistów i neoinstytucjonalistów (T.B. Veblen, C.E. Ayres, K. Polanyi, K.R. Popper, T.S. Kuhn, I. Lakatos, W.C. Neale, M.T. Tool) możliwym staje się zaproponowanie idei paradygmatu nowej ekonomii neoinstytucjonalnej, którą z kolei można zastosować do wypracowania istoty kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Definiując je jako szczególne historycznie ukształtowane zachowania podmiotów gospodarczych w środowisku gospodarki narodowej, utrwalone doświadczeniami przeszłości, oparte na systemie wiedzy, przekonaniach i uznawanych wartości, pozwalających na zapobieżenie potencjalnym i realnym zagrożeniom, zasadza się ona zbiorze elementów stanowiących „jądro” oraz „pasów bezpieczeństwa”

stanowiących jego otoczenie. Za jej jądro uznać trzeba cztery sfery: środowiskową, ceremonialną, instrumentalną i techniczno-materialną.

Piąty. Funkcjonowanie kultury bezpieczeństwa ekonomicznego w rzeczywistości społeczno-gospodarczej uwidacznia wiele obszarów zagrożeń dla jej realizacji. Ich ograniczenie lub likwidacja napotyka na szereg dylematów, które wymagają rozpoznania i określenia pożądanego poziomu kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. W zbiorze tym wskazać trzeba przede wszystkim dylematy: metodologiczny, ideologiczny, historyczny, polityczny, socjologiczno-psychologiczny, prawno-legislacyjny, administracyjno-biurokratyczny, etyczno-moralny, technologiczny oraz logistyczny. Wszystkie one zawierają w sobie elementy „dobra i zła”.

Bibliografia

- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, UPH, Siedlce 2006.
- Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach współczesnego świata*, [w:] *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje*, red. nauk. J. Pawłowski, AON, Warszawa 2015.
- Czaja J., *Kultura bezpieczeństwa narodowego*, „Problemy bezpieczeństwa” 2007 nr 1.
- Dylus A., *Gospodarka w perspektywie etycznej i religijnej*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2016.
- Dylus A., *Polityka w perspektywie etycznej i religijnej*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2016.
- Ekonomia eksperymentalna*, red. M. Krawczyk, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Encyklopedia*, PWN, Warszawa 2000.
- Encyklopedia naukowa PWN*, PWN, Warszawa 1985.
- Ficoń K., *Logistyka ekonomiczna. Procesy logistyczne*, BEL Studio Sp. z o.o., Warszawa 2008.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Muza S.A., Warszawa 2001.
- Kołodziejak Z., *Problemy bezpieczeństwa ekonomicznego w warunkach wojny gospodarczej*, [w:] *Wojna gospodarcza*, WAP, Warszawa 1986.

- Kołodko G., *Znaczenie instytucji i polityki dla szybkiego rozwoju gospodarczego*, [w:] *Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce rynkowej*, red. nauk. A. Noga, PTE, Warszawa 2004.
- Kukliński A., *Polonia Quo Vadis?*, „Forum Myśli Społecznej. Doświadczenia i Perspektywy. Biuletyn PTE” 2010, nr 6.
- Kurek S., *Dziś i jutro bezpieczeństwa ekonomicznego Polski*; [w:] *Gospodarka obronna Polski w końcu lat dziewięćdziesiątych*, red. J. Płaczek, AON, Warszawa 2001.
- Leszczyński M., *Wybrane aspekty bezpieczeństwa społecznego*, Stowarzyszenie „Nauka Edukacja Rozwój”, Ostrowiec Świętokrzyski-Kielce 2011.
- Maslow A.H., *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa 1990.
- Mączyńska E., *Ład gospodarczy. Bariery i dylematy*, [w:] E. Mączyńska, Z. Sadowski, *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, PTE, Warszawa 2008.
- Michałków I., *Globalizacja a gospodarcze perspektywy rozwojowe Polski i świata*, [w:] *Gospodarka Polski wobec globalnych wyzwań rozwoju*, red. nauk. W. Kowalczewski, DIALOG, Warszawa 2000.
- Morawski W., *Socjologia ekonomiczna*, PWN, Warszawa 2001.
- Orłowski W.M., *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*, OPEN, Warszawa 2007.
- Piwowarski J., *Trzy składowe kultury bezpieczeństwa*, „Kultura bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2012, nr 5.
- de Raad W.E., *Dynamiczny model akulturacji*, [w:] *Modelowanie matematyczne i symulacje komputerowe w naukach społecznych*, red. nauk. K. Winikowska-Nowa, A. Nowak, A. Rychwalska, Wydawnictwo SWPS „Academica”, Warszawa 2007.
- Sedlāček T., *Ekonomia dobra i zła. W poszukiwaniu istoty ekonomii od Galgamesza do Wall Street*, Wydawnictwo Studia EMKA, Warszawa 2012.
- Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1978.
- Stachowiak Z., *Teoria i praktyka bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012.
- Stankiewicz W., *Ekonomika instytucjonalna, Zarys wykładu*, Wydawnictwo PWSzBiA, Warszawa 2007.
- Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1988.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996.
- Stefanowicz Z., *Anatomia polityki międzynarodowej*, Toruń 1999.

Stefanowicz Z., *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984.
Włoch R., *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, red. nauk. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.

Prof. dr hab. inż. Zenon Stachowiak, dr Bartosz Stachowiak – Instytut Socjologii, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.